

Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 104-119, 162-167; Dârekutnî, *Kitâbü's-Sîfât* (nşr. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakihî), [baskı yeri yok] 1403/1983, s. 73, 75; a.mlf., *Kitâbü'n-Nüzûl* (nşr. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakihî), [baskı yeri yok] 1403/1983, s. 90-97, 133; İbn Fûrek, *Müşkilü'l-ĥadîs* (nşr. D. Gimaret), Dimaşk 2003, s. 93-100; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mu'temed fi uşûli'd-dîn* (nşr. Vedî' Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 55; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sîfât*, s. 563-572; İbnü'l-Cevzî, *Def'u şübhetü'l-teşbih* (nşr. Hasan es-Sekkâf), Amman 1412/1992, s. 141, 192-197; Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-taĥdîs*, Kahire 1354/1935, s. 102-112; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârüzü'l-aĥl ve'n-naĥl* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1399/1978, II, 24-28, 31-32; a.mlf., *Su'âl fi ĥadîsi'n-nüzûl ve cevâbih: Şerĥu ĥadîsi'n-nüzûl* (nşr. Muhammed b. Abdurrahman el-Hamîs), Riyad 1993, s. 70-79, 112-154, 155-161, 182-194, 202-235, 334, 401-457, 459.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

NÜZÜL-i İSÂ

(نزول عيسى)

Hz. İsâ'nın

kiyamet âlâmetlerinden biri olarak
âhîr zamanda dünyaya geleceği,
bazı icraatlarda bulunduktan sonra
herkesle birlikte öleceği
şeklindeki telakkî

(bk. İSÂ).

NÜZÜL

(نزل)

Osmanlı Devleti'nde
hububattan alınan
avâız türü bir vergi.

Sözlükte “konaklama yeri, misafir için hazırlanan yiyecek” anlamlarındaki **nüzûl**, Osmanlı maliyesinde sefere giden ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere buğday ve arpa gibi hububattan alınan aynı vergiyi ifade eder. Genellikle fevkalâde dönemlere mahsus avâız türü vergilerden biri olduğu halde bazı kanunnâmelerde şer'î vergi şeklinde de açıklanmıştır (Akgündüz, IX, 407). **Nüzûl** vergisi, savaş zamanlarında cepheye giden ve cepheden geri dönen ordunun iâşesini temin etmek için belli menzillerde istenen un ve arpanın hazırlanması gayesiyle ortaya çıkmıştır. Aynı ve bedenen hizmet şeklinde uygulanan avâızın nakde dönüşmesi sonucu muhtemelen XVI. yüzyılın ortalarında ihdas edilmiş gerçek bir vergi mahiyetindedir. Dağıtılması ve toplanması “avâız hânesi” denilen vergi birimini tesbit amaçlı tahrirlere göre yapılırdı. Eyaletlerin durumlarına göre her avâız hânesinin kaç

kile un veya arpa vermesi gerektiği ilgili kazaların idarecilerine bildirilirdi.

Gerek Anadolu gerekse Rumeli tarafında bir savaşa karar verildiğinde ordunun hangi yolları takip edeceği önceden belirlenir, istenen **nüzûl** zahiresi, tahsiline memur edilen kişiler tarafından ya kendilerine emredilen menzile getirilerek orduya bulunan **nüzûl** eminine teslim edilir ya da ordunun geçtiği yollar boyunca askerî maksatla yapılmış un zahire ambarlarında depolanırdı. Umumiyetle sefer güzergâhına yakın kazalardan toplanan **nüzûl** vergisinin sınırları ordudaki asker sayısına ve seferin büyüklüğüne göre genişletilebilirdi.

Nüzûl zahiresi olarak istenen arpa miktarı un dan daha fazla olurdu. Bu nisbet onun iki mislinden dört misline kadar çıkabilmekteydi. Arpanın fazla tahsil edilmesinin sebebi ordudaki binek ve yük hayvanlarının ihtiyaçlarından kaynaklanır. Genelde un şeklinde alınan **nüzûl** zahiresi nâdiren buğday olarak da istenebilirdi. Meselâ 1018 (1609) yılında Celâfler üzerine yapılan askerî harekâta Boğdan'dan İstanbul kilesiyle 20.000 kile buğday, 30.000 kile arpa talep edilmişti (BA, MD, nr. 78, s. 289). Muhtemelen bu buğday un haline getirildikten sonra orduya verilmiştir. Bazı hükümlerde zahirelerin ambarlara tesliminden önce mutlaka kalburlanıp temizlenmiş olması ve kalburlanmamış zahirenin kabul edilmemesi emredilmiştir (BA, KK, nr. 71, s. 45, 148).

Toplanacak **nüzûl** zahiresi için gereken çuvaların ve yol esnasında yağmurdan korunması için gerekli örtülerin temini mükelleflere yüklenir, ayrıca taşıma masrafları da **nüzûl** ihracına tâbi kazalardan istenirdi. Zahire nakliyesi ücret karşılığı yapılırdı. Mekkâreci denilen taşımacılara ne kadar zahire teslim edildiği defterlere yazılır, nakliye esnasında meydana gelebilecek zararlar işi alan kimselerce karşılanırdı. Bazan kadıların bizzat nakliyecilerin başına geçerek teslimat yerine kadar gitmeleri emredilirdi (bk. MEKKÂRE). **Nüzûl** tahsiline memur edilen kimselere gönderilen fermanlarda üzerinde titizlikle durulan noktalardan biri de bu işin adaletle gerçekleştirilmesi, bu bahane ile halka zulmedilmemesi hususuydu (BA, MD, nr. 81, s. 81, hk. 176).

Nüzûlün toplanması, nakliye için gerekli malzemenin ve nakliyecilerin temini, gerektiğinde **nüzûl** zahiresinin orduya kadar götürülüp teslimi hep kadıların uhdesin-

deydi. **Nüzûl** toplanmasında kaza birimi esas alındığından kadının yetki alanı devlet tarafından öne çıkarılırdı. Ancak zaman zaman kadıların yerine merkezden görevlendirilen kişilerce de tahsilât yapıldığı olurdu. Meselâ Osmanlı - Avusturya harpleri esnasında 1005 (1597) yılında Burhan Efendi, 100 nefer çavuş ve istediği kadar büyük halkı istihdamıyla Belgrad'da **nüzûl** toplamakla görevlendirilmişti. Fakat görevlendirilen bu kişilerin mahallî otoritelerle iş birliğiyle tahsilâtı gerçekleştirebildikleri ve bölge kadısının da bu çerçevede yine önemli bir rol üstlendiği söylenebilir (Selânikî, II, 714).

Başlangıçta **nüzûl** vergisi sadece savaş halinde ve olağan üstü durumlarda alınmak üzere ihdas edilmişti. Ancak XVI. yüzyılın sonunda başlayan ve XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden uzun savaşlar ve iç karışıklıkların doğurduğu zaruretlere **nüzûl** her yıl istenen bir vergi haline getirdi. Selânikî Mustafa Efendi, bid'at olarak nitelendirdiği avâız ve **nüzûl** vergisinin normal bir vergiye dönüştürülmesini eleştirir. III. Murad'ın yirmi bir yıllık saltanatı boyunca hiç istenmeyen bu verginin III. Mehmed'in cülûsundan itibaren beş yıldan beri tahsil edildiğinden yakını (Tarih, II, 785, 828).

Nüzûl vergisi XVI. yüzyılın sonlarına doğru nakit olarak tahsil edilmeye başlandı. Uzun ve ana merkezlerden uzak yerlerdeki askerî harekâtlar, zahire ihtiyacını karşılamak için **nüzûl** tevzi edilen bölgelerin genişletilmesi zarureti doğurdu. Nakliye ücretlerinin yüksek oluşu, taşıma masraflarının halka büyük külfet getirmesi, verginin uzak bölgelerden bedel şeklinde toplanmasına ve ordu güzergâhına yakın yerlerden ihtiyaç maddelerinin satın alma yoluyla teminine gidilmesine yol açtı. XVI. yüzyılın sonundan itibaren ordudaki iâşe ihtiyacını belirli bir meblağ ödeyip karşılamaya yönelik “sürsat” denilen yeni bir vergi daha ortaya çıktı. Sürsat mükellefiyeti **nüzûl**den farklı olarak un ve arpadan başka yağ, bal, koyun, ekmek, saman, ot, odun gibi maddeleri de ihtiva ediyordu; mükellefler, adı geçen maddeleri devletin belirlediği piyasanın altında bir fiyattan satmaya mecbur bırakılırdı. Sürsat, piyasa fiyatının altında mal satımını öngördüğü için halka yeni bir mükellefiyet yükliyordu. **Nüzûl** tevzii avâız hânesi esasına göre yapılırken sürsatta böyle bir durum söz konusu değildi. Bundan başka **nüzûl** vergisi için zaman zaman çeşitli sebeplerle geçerli olan muafiyetler sürsatta uygu-

lanmıyordu. Sürsat, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hem bedelen hem ayne tahsil edilir hale geldi. Ancak uygulamalarda bazan nüzülün ürün olarak alınması usulünün sürdürüldüğü, XVIII. yüzyılın sonlarındaki savaşlarda da aynı tahsilatın yapıldığı dikkati çeker (Cezar, s. 119).

Avâriz ve nüzül bedelleri genellikle kuruş cinsinden hesaplanarak tevzi edilir, tahsilât çeşitli para birimleriyle yapılabiliirdi. Nüzül akçesi miktarı zamana, bölgeye ve duruma göre değişiklik arzederdi. Meselâ 1006'da (1598) Rumeli yakasındaki her bir avâriz hânesinden 300 akçe toplanmıştı. 1020'de (1611) Anadolu eyaletinden avâriz hânesi başına 500 akçe tahsil edilmesi için ilgili kadılara emirler yazılmıştı (BA, A.DVN. MHM, nr. 938, s. 62). Aynı yıl Samsun, Alaçam ve Bafra'dan avâriz hânesi başına 1000 akçe toplanmıştır. Girit seferi sırasında her avâriz hânesinden 5 kuruş (= 400 akçe), 1127 (1715) Mora seferinde avâriz hânesi başına 600 akçe alınmıştır. Buna göre nüzül bedeli akçesinin -para değerindeki düşüşler de dikkate alınarak- 300 ile 1000 akçe arasında değiştiği söylenebilir. Ayrıca avâriz hânesini teşkil eden normal hânelerin sayısı zamana ve bölgeye göre değiştiğinden (3, 5, 10, 15 normal hâne bir avârizhânesi) avârizhânelere göre talep edilen akçe miktarları farklılık gösterebiliyordu.

XVII. yüzyıl başlarında ordu hazinesi gelirlerinin önemli bir kısmını nüzül bedelleri teşkil etmekteydi. Meselâ Cigalazâde Sinan Paşa'nın İran seferinde ordu hazinesi gelirlerinin % 55'ini (25.182.436 akçe) sürsat ve kürekçi bedeliyle birlikte nüzül bedeli oluşturmaktaydı. Kuyucu Murad Paşa'nın Tebriz seferinde bu oran % 2,5'ta (2.296.390 akçe) kalmıştır. Nasuh Paşa zamanında sürsat, mekkâre ve kürekçi bedelleriyle beraber % 34 (39.668.983 akçe), Damad Kara Mehmed Paşa'nın Revan seferinde % 13 (39.373.033 akçe) nisbetindeydi (İşbilir, s. 101-106). 1127 (1715) Mora seferinde ise nüzül bedeli ordu hazinesinin % 6,3'üne tekabül etmekteydi (Ertaş, s. 261). Nüzül bedelleri, XVII. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren merkezî devlet hazinesinin de önemli bir gelir kalemini oluştururdu. Meselâ 1109 (1698) ile 1125 (1713) arasında Hazine-i Âmire defterlerinde kayıtlı olan nüzül bedeli gelirleri 58 milyon ile 92 milyon arasında değişen miktarlardaydı (Tabakoğlu, s. 158).

Nüzül ve genel anlamda avâriz vergilerinin tamamı birçok Osmanlı müellifi ta-

rafından kabul edilmiş, ancak mecbur kalınmadıkça başvurulmaması gereken uygulamalar olarak görülmüştür. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın iç göç hadiselerinin önüne geçmek, özellikle gayri müslim tebaanın gönlünü ve bağlılığını kazanmak için nüzül, sürsat, beldar, laçırmacı, fırın, nefir-i âm ve iştira bedelleri gibi avâriz nevinden olan vergilerin tamamını hazine için büyük bir gelir kaynağı olmalarına rağmen kaldırdığı ve mevkufat kalemindeki defterlerin hepsini sefer dönüşü imha etmek üzere Edirne'ye gönderdiği, fakat Salankamen'de şehit düşmesiyle bu tasavvurun sonuçsuz kaldığı bilinmektedir (Aycibin, s. 93-94). Tanzimat'tan sonra diğer örfi tekâlifle birlikte avâriz ve nüzül vergileri de kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 75, s. 281, hk. 624; nr. 78, s. 289; nr. 79, s. 21, hk. 50-54, s. 442, hk. 1119; nr. 81, s. 81, hk. 176; BA, MAD, nr. 2011, s. 55, 64; nr. 3260, s. 119; BA, D.MKF (dosya), nr. 4/33, 59; BA, D.MKF, nr. 27423; BA, KK, nr. 71, s. 48, 148, 493; nr. 1794, s. 41, 90-92, 146, 150, 158, 165, 169, 172; BA, A.DVN.MHM, nr. 938, s. 62; Selânikî, *Târîh* (İpsirli), II, 714, 716-717, 785, 828; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efen-di Tarihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 343; Mevküfâtı, *Vâkiât-ı Rüzmerre*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1223, I, vr. 175^{a-b}; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahliilleri*, İstanbul 1996, IX, 407; Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 67-114; R. Murphy, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV: 1623-1639/1032-1049* (doktora tezi, 1979), University of Chicago, s. 235, 237-238, 240-241; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemi-ne Girenken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 154, 157-160; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 119; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, Ankara 1989, s. 123-124; a.mlf., "Bedel", *DİA*, V, 301; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 33-36; Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8-15, 101-106; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600* (trc. Halil Bertay), İstanbul 2000, I, 139-140; M. Yaşar Ertaş, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu: 1714-1716* (doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 84-85, 243, 261; Zeynep Aycibin, *Köprülüzâde Mustafa Paşa ve Dönemi* (yüksek lisans tezi, 2001), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 93-95; B. McGowan, "Osmanlı Avâriz-Nüzül Teşekkülü, 1630-1830", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1327-1331; Ömer Lütfi Barkan, "Avanz", *İA*, II, 13-19.

ÖMER İŞBİLİR

NYBERG, Henrik Samuel

(1889-1974)

İsveçli şarkiyatçı
ve dinler tarihçisi.

Söderbarke'de doğdu. On üç yaşına kadar bir papaz olan babası tarafından eğitildi. Orta öğrenimini Vasteras'ta tamamladı. 1908'de Uppsala Üniversitesi'ne klasik diller ve Doğu dilleri öğrencisi olarak girdi; bu dönemde konferanslarına katıldığı İgnaz Goldziher'den etkilenecek Arap-İslâm kültürü çalışmalarına yöneldi. 1919'da *Kleinere Schriften des Ibn al-'Arabi* başlıklı teziyle doktor oldu. 1924-1925 yıllarında pratik Arapça'sını ilerletmek için Mısır'da bulundu, bu arada Mu'tezile âlimi Ebül-Hüseyn el-Hayyât'ın *Kitâbü'l-İn-tişâr*'ını neşretti (Kahire 1925). 1931-1956 yılları arasında Uppsala Üniversitesi'nde Sâmi dilleri profesörlüğü ve kürsü başkanlığı yaptı; hayatının son on sekiz yılında yine aynı üniversitede emekli profesör olarak çalıştı.

Ünlü şarkiyatçı Karl Wilhelm Zetterstéen'in de öğrencisi olan Nyberg ilmi kariyerinin başlarında Orta Farsça'ya yöneldi; özellikle bu dilin kollarından Ârâmî alfabesiyle yazılan Pehlevî lehçesini inceledi ve bulduğu belgeleri bir makalede yayımladı ("The Pahlavi Documents from Avromân", *Le Monde oriental*, sy. 17 [1923], s. 182-230). Daha sonra da vaktinin çoğunu Pehlevî çalışmalarına ayıran Nyberg Uppsala Üniversitesi'nde İranistik araştırmalarını başlattı. Nathan Söderblom ve arkadaşları Tor Andrae'den etkilenecek Avesta ile ve bilhassa Gathalar'la ilgilendi. Eski İran dinlerine yönelik çalışmalarını *İrans forntida religioner* başlığıyla yayımladı. Zerdüş'tün Orta Asya Şamanizmi'nin belli bir tipinden konum aldığını iddia eden Nyberg'in bu konuda yazdıkları pek çok açıdan tenkide uğramakla birlikte kendi sahasındaki ilmi tartışmalar üzerinde etkili oldu. Nyberg, İslâm ile Maniheizm ara-

Henrik
Samuel
Nyberg